

וחותם בגאולה - דרשת שבת הגדול תשפ"ד

א. לפיכך אנחנו חייבים להודות

לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקבל למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו: הוציאנו מעבדות לחרות מִיְגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאֻלָּה. וְנֹאמֶר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה: הַלְלוּהָ.

אנחנו מקדימים לאמירת החלק הראשון של ההלל בסוף ה'מגיד' את פסקת 'לפיכך', המנמקת את חובת אמירת ההלל במסגרת הסדר. הצורך בנימוק נובע מכך שמכוח דיני אמירת הלל לא מתחייב לומר הלל בלילה, שהרי המשנה במגילה ב, ה כוללת את אמירת הלל במסגרת מצוות שנוהגות ביום. מדובר אפוא בהלל מיוחד, כפי שתיאר אותו רב האי גאון בהסברו מדוע אין לברך על אמירת ההלל במסגרת ההגדה:

אין אנו קוראין אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה שכך שנינו ר"ג אומר וכי' ובסיפא לפיכך אנו חייבין להודות להלל¹

ניסוח קרוב בפי הר"י מיגאש:

בלילי פסחים קריאת ההלל לאו מצוה היא שהרי לא היו עושים קרבנותיהם בלילה אלא כעין שמחת בעלים היא ונתינת שבה והודאה לפני המקום ואין מקום לברכה²

הגר"ח קבע שחובת אמירת ההלל במסגרת ההגדה מתחייב מכוח מצות סיפור יציאת מצרים, שכוללת חובת אמירת הלל, כפי שמפורש בספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנו: ³

והמצוה הקני"ז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר. וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם ובהודות לו ית' על מה שגמלנו מחסדיו יהיה

¹ ר"ן על הרי"ף כו: ברב אלפס פסחים, ד"ה אבל רבנו האי גאון.

² שו"ת הר"י מיגאש סימן מד.

³ ראה את המובא בשם הגר"ח בשיעורים לזכר אבא מרי ז"ל, א', ירושלים תשס"ג, עמ' טו, בהערה 4 ד"ה ביחס לאות ה'.

יותר טוב. כמו שאמרו (הגש"פ) כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

מכאן הצורך בהקדמת פסקה מנמקת לפני אמירת ההלל בסיום ה'מגיד'. הבנת פסקה הפותחת במילה 'לפיכך' מתאפשרת רק במתן מבט לפסקה שמופיעה לפנייה, והיא:

בְּכֹל דּוֹר וְדוֹר חֵיב אֲדָם לְרֹאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, שְׁנֵאמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אֶף אוֹתָנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם, שְׁנֵאמַר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אֶתְנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם.

פסקה זו קובעת שבמהלך ליל הסדר אנחנו לא מספרים סיפור מהעבר על אירועים שאירעו לאבותינו לפני אלפי שנים. אמירת ההגדה מזמינה אותנו לחוות דרכה את הסיפור של השעבוד והגאולה של עמנו. לכן, בסיום ה'מגיד', עם הגיענו לרגע היציאה ממצרים, אנחנו במעמד קיומי בו אנחנו רואים את עצמנו כמי שנאלו אף הם. מכוח תודעה קיומית זו אנחנו פוצחים פינו בשירה ואומרים הלל.⁴

ברם, נעיר שבכתבי היד של משנה פסחים פרק י', בה מובאת נוסח החלק המסיים של ה'מגיד', לא מופיעה פסקת 'בכל דור ודור'.⁵ תחת זאת, הפסקה המטרימה את פסקת 'לפיכך' היא משנת רבן גמליאל, שהמשפט המסיים של דבריו והצמודה ל'לפיכך' היא הסבר המצה – 'מצה, על שם שניגאלו. ממילא, שמתוך המשנה מתבאר נימוק שונה המחייב את אמירת ההלל בסיום ה'מגיד' – הגאולה מחייבת אמירת שירה. מרכזיות הגאולה בולטת במשנה בכל חטיבת הסיום של ה'מגיד':

וְחֹתֶם בְּגֵאוּלָּה.

[ז] ר' טרפון או': "אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ..."

ר' עקיבה או': "כֵּן ... וְנִוְדָה לָךְ עַל גְּאוּלְתֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יי, גָּאֵל יִשְׂרָאֵל

נסכם שחתימת ה'מגיד' מסתיימת בגאולה ושיאה ב'לפיכך' – גאולה מחייבת אמירת הלל. הפער בין נוסח המשנה ובין נוסח ההגדה אינו גדול. אף בנוסח המשנה יש דגש על כך שגאולת מצרים אינה אירוע מהעבר אלא תודעה קיומית המפעמת בנו:

לְפִיכָךְ אָנוּ חַיִּיבִים לְהוֹדוֹת, לְהִלָּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְגַדֵּל לְמִי שְׁעָשָׂה לָנוּ וּלְאַבוֹתֵינוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵילוּ, וְהוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת, וְנֵאמַר לְפָנָיו הַלְלוּיָהּ...

[ז] ר' טרפון או': "אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרָיִם, וְהִיגִיעָנוּ הַלְלוּ הַזֶּה"

בנוסח ההגדה יש דגש על הגאולה:

⁴ ראה: מהר"ל, גבורות ד', פרק סב, שהדגיש שהלל זה נאמר מעצמנו, וזהו פשר טענת רב האי גאון שאין לברך עליו, שכן אין מצווה לומר הלל בלילה זה.

⁵ פסקה זו חסירה בכל כתבי היד של המשנה, וככל הנראה נדדה לתוך דפוסי המשניות מתוך הגדה של פסח.

לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמם, שגאמר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אֶתְנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם.

מסתבר שהמקורות קרובים זה לזה, וכל אחד מלמד על חברו. מאורעות יציאת מצרים אירעו בעבר; כל הדורות הם גאולים.

בעצם שימת הדגש על גאולה כשיא ההתרחשות של 'מגיד' יש מן החידוש, שכן בכל פרשיות יציאת מצרים השורש גא"ל מופיע פעם אחת בלבד בשמות ו, ו: 6:

לָכֵן אָמַר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יי"ל וְהוֹצִאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתֵיכֶם וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּלָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים:

ובכן, שאלה מתבקשת היא מה משמעות הדגש של חכמים בשיא של 'מגיד' על גאולה, כאשר מדובר במילה שכמעט ולא נזכרת ולא מודגשת בפרשיות יציאת מצרים?

ב. הלל בסוף המגיד וחותם בגאולה - מבט להלל ולברכת אשר גאלנו

נחדד את הדברים מתוך מבט למשנה פסחים י: ו המביאה מחלוקת ב"ש וב"ה איזה חלק של ההלל נאמר בסיום ה'מגיד':

עד איכן הוא או'?

בית שמי' אומרים: עד "אם הבנים שמחה", ובית הלל, עד "חלמיש למעינינו מים".

וחותם בגאולה.

לאור התפיסה שאמירת ההלל נאמרת כאן כחלק ממצות סיפור יציאת מצרים, מתבקש לומר בסיום ה'מגיד' את מזמור קיד, 'בצאת ישראל ממצרים', כשיטת בית הלל. ברם, מה פשר שיטת בית שמאי, שאומרים רק את מזמור קיג?

ניתן מבט להמשך המשנה – 'וחותם בגאולה'. נלך בעקבות הסבר הרשב"ם שהכוונה היא שחותמים את אמירת ה'מגיד' וההלל בברכת 'אשר גאלנו' המובאת מיד בסמוך.⁷ לדבריו, הלכה זו מוסכמת על שני הבתים שיש לחתום את ה'מגיד' בגאולה.⁸ במקבילה בתוספתא פסחים י, ט, עדי הנוסח נחלקו בעניין זה. נוסח כ"י ערפורט וכ"י וינה דומה לאמור במשנה, בעוד שכ"י לונדון מוסיף בסיום דברי בית שמאי 'ואינו חותם':

עד היכן הוא אומי', בית שמיי או' עד אם הבנים שמחה [כ"י – ואינו חותם].
ובית הלל אומי' עד חלמיש למעינינו מים, וחותם בגאולה.

לגרסת כ"י לונדון, המחלוקת בין הבתים היא כפולה; ב"ש וב"ה נחלקו האם 'בצאת ישראל ממצרים' נאמר בסיום ה'מגיד' ונחלקו האם יש לברך את ברכת הגאולה. ביסודו של דבר מדובר במחלוקת אחת. לדעת ב"ש ה'מגיד' לא מסתיים בשיא של גאולה, ולכן אין לחתמו בגאולה ואין לומר בסיומו את 'בצאת ישראל ממצרים'. לעומתם, ב"ה רואים את סיום ה'מגיד' כגאולה ולכן

⁶ יש מקום נוסף, בשירת הים – נחית בחדוד עם זו גאלת נהלת בעזף אל נה קדשד'.

⁷ רשב"ם פסחים קטז: ד"ה וחותם בגאולה. הביטוי מתפרש כאן באופן שונה מהופעתו במחלוקת רבי טרפון ורבי עקיבא האם יש לחתום את הברכה בברכת 'גאל ישראל'.

⁸ ראה רשב"ם שם ד"ה כן יגיענו.

אומרים בסיומו את 'בצאת ישראל ממצרים' וחותרים בגאולה. ברם כאמור, נוסח זה יחידאי לכ"י לונדון ומסתבר שמדובר בתוספת, אך נראה יותר להעדיף את נוסח שאר העדים, לפיהם אין לנו מסורת הלכתית שלשיטת ב"ש לא חותרים בגאולה.⁹ כלומר, לכו"ע יש לחתום בגאולה ועדיין הבתים נחלקו האם לומר בסיום ה'מגיד' את 'בצאת ישראל ממצרים'. התוספת ממשיכה בהבאת דיון בין ב"ש ובין ב"ה:

אמרו בית שמי לבית הלל וכי כבר יצאו שמזכירין יציאת מצרים,
אמרו להם בית הלל אפילו הוא ממתין עד קרות הגבר הרי אילו לא יצאו עד
שש שעות ביום, היאך אומר את הגאולה ועדין לא נגאלו.

ב"ש טוענים כנגד ב"ה שלא נכון להזכיר את 'בצאת ישראל ממצרים' בסוף ה'מגיד' – שהרי עדיין לא יצאו בשעה זאת ממצרים. ב"ה עונים כנגדם שאם כן גם לא נכון להזכיר את 'בצאת ישראל ממצרים' אף בחלק השני של ההלל לאחר הסעודה, שכן יצאו ממצרים בשש שעות ביום ט"ו. ממילא שאמירת 'בצאת ישראל' בלילה היא בכל מקרה לפני זמן היציאה. לכן כשם שניתן לדעת ב"ש לאמרו אחרי הסעודה, כך אף ניתן לומר אותנו כבר בסיום ה'מגיד'. התוספת לא מפרטת מה ענו ב"ש לב"ה. קרבן העדה ורבים אחרים הציעו שב"ש חולקים על ב"ה באשר למועד יציאת מצרים, ולשיטתם מועד יציאת מצרים הוא בחצות הלילה. לפיכך נכון לשיטתם לומר את 'בצאת ישראל ממצרים' לאחר הסעודה [בהנחה שזה לאחר חצות], ואין להקיש מכך שניתן לאמרו כבר בסיום ה'מגיד'.¹⁰ באופן דומה מובא בשם סבי מו"ר הגרי"ד זצ"ל שמחלוקת הבתים היכן למקם את מזמור קיד 'בצאת ישראל ממצרים' היא מחלוקת באשר למעמד ההלל הנאמר לאחר הסעודה:

לדעת ב"ש הפסקה השניה 'בצאת ישראל ממצרים' נאמרת לאחר אכילת
האפיקומן... נראה שלדעת בית שמאי חציו השני של ההלל, כמו זה הראשון,
הוא ביטוי של סיפור יציאת מצרים¹¹

אף שהדברים מסתברים, הם רק מעמיקים את השאלה אודות שיטת ב"ש באשר לחלק הראשון של ההלל. מה פשר אמירת הלל בסיום ה'מגיד' אם עדיין לא יצאו ממצרים? מה בין מזמור קיד ובין סיום ה'מגיד'? מה פשר חתימת ה'מגיד' בגאולה אם עדיין לא נגאלו? השאלות האלו הן אף לשיטת ב"ה. לדבריהם, גם בקרות הגבר עדיין לא יצאו ממצרים. ממילא יש לשאול מה בדיוק מציינים בליל ט"ו בשני חלקיו? נשים לב לסוף דבריהם – 'היאך אומר את הגאולה ועדיין לא נגאלו'.¹² והדברים פלא – מדוע חותרים את ה'מגיד' בגאולה אם עדיין לא נגאלו?

הדברים אמורים ביתר שאת ביחס למקבילה לדיון בירושלמי פסחים י:ה:

(ג) אָמְרו לְהֵן בֵּית שְׁמִי: וְכִי יֵצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם שֶׁהוּא מְזַכֵּר יִצְאֵת
מִצְרַיִם?

⁹ ראה: ש"י פרידמן, תוספתא עתיקתא, עמ' 449.

¹⁰ ראה: קרבן העדה על ירושלמי פסחים י, ה, ד"ה וכי יצאו; פרידמן שם, עמ' 450-456.

¹¹ הגדת מסורת הרב עמ' 123.

¹² יש לדון האם הכוונה היא ל'בצאת ישראל' (שהוזכר קודם) או לברכת 'אשר גאלנו' (ויש כאן טיעון נוסף). אם הכוונה ל'בצאת ישראל' הרי מזמור זה נאמר בתורת 'גאולה' וזה גם פשר הצמדת ברכת 'אשר גאלנו' אליה. ראה: פרידמן, שם, עמ' 456.

אָמְרוּ לָהֶן בֵּית הַלֵּל: אֵילֹוּ מִמֶּתִין עַד קְרוֹת הַגֶּבֶר אֲדִינִין לֹא הִגִּיעוּ לְחֻצֵי גְאוּלָּה.
הֵיאָף מִזְכִּירִין גְאוּלָּה וְאֲדִינִין לֹא נִגְאַלוּ, וְהֵלֵא לֹא יָצְאוּ אֶלָּא בְחֻצֵי הַיּוֹם,
שְׁנֵימָר: וַיְהִי בְעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ?
אֶלָּא מִפִּינֵן שְׁהִתְחִיל בְּמִצְוֵה אוֹמְרִים לוֹ: מֶרֶק.

לדברי הירושלמי, ב"ה מודים לב"ש שמעיקר הדין נכון לומר בסיום ה'מגיד' את המזמור הראשון של הלל בלבד, ובצאת ישראל' נאמר בתורת 'מרק', דהיינו להשלים את אמירת ההלל בהוספת מזמור קיד. היוצא מכאן שהם מודים לב"ש שעיקר ההלל בסיום ה'מגיד' הוא מזמור קיג, ובצאת ישראל ממצרים' נאמר בתורת 'מירוק'. השאלה זהה לשני הבתים – מה פשר הדברים?

ג. עבדי ד' ולא עבדי פרעה

הפתרון מצוי בבירור המונח גאולה - על כרחינו שיש לגאולה שתי משמעויות. וכך ניתן לומר שבמובן אחד עדיין לא הגיעו לחצי הגאולה בליל ט"ו, ועדיין במובן אחר הם נגאלו באותו לילה. גאולה במשמעות של השלמת המהלך והגעה ליעד הסופי הנכסף של שלוה, לא אירע בליל ט"ו, ולכן נכון לומר במובן זה של גאולה – 'ועדיין לא הגיעו לחצי הגאולה'. לא רק שהם עדיין לא יצאו ממצרים עד למחרת, אלא שאף לאחר שיצאו הם נתונים בסכנה שהמצרים ירדפו אחריהם וישבו לשעבדם, כפי שאכן אירע. במובן הזה, כלשון הירושלמי בפסחים י, ו, בליל ט"ו אירע רק תחילת גאולה:

ירושלמי פסחים י:ו'ב'

כְּתִיב: בְּפִרְעֵ עֲרֵעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עִם בְּרַכּוֹ יְיָ. הִתְנַדְּבוּ רָאשֵׁי עָם,
כְּשֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לָכֶם נִסִּים וּמוֹתָוִים? הוּא אוֹמְרִין שִׁירָה.
הִתִּיבּוֹן. הֲרֵי גְאוּלַת מִצְרַיִם?
שְׁנֵימָר הִיא, שְׁהִיא תְחִילַת גְאוּלַתָּן.¹³

הרמב"ן בהקדמתו לספר שמות, עומד על הזיקה בין שני חלקי הספר, ומרחיק לכת יותר, בקבעו שלא נגאלו אפילו לאחר קריעת ים סוף:

... ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש ובגאולה ממנו... והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים, אף על פי שיצאו מבית עבדים, עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם, נבוכים במדבר. וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלות אבותם, שהיה סוד א-לוה עלי אהליהם, והם הם המרכבה, ואז נחשבו גאולים. ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד י"י מלא אותו תמיד.

בליל הסדר אנחנו לא מציינים את הגאולה הסופית. אנחנו מתמקדים בליל ט"ו בו מתחיל תהליך גאולה, אבל האמת היא שישראל בתחילת הדרך, ודרך קשה וארוכה לפנייהם – עדיין לא הגיעו

¹³ ראה פירוש פני משה שם: התיבון הרי גאולת מצרים – שלא מצינו בכתוב שאמרו שירה בצאתם ממצרים: שנייה היא – יציאת מצרים שהיא תחלת גאולתן וכלומר דאכתי לא הוה אלא אתחלתא דגאולה שלא נגאלו לגמרי עד ששקעו המצרים בים...

לחצי הגאולה'. לכן פרשיות יציאת מצרים לא מדגישות את השורש גא"ל. הוא מופיע פעם אחת במשמעות מיוחדת שתואמת גאולה בחצי הדרך, וגאולה זו התקיימה בלילה זה. בליל מכת בכורות התקיים 'וגאלתי'. כבר בתוך לשונות הגאולה, לשון זו לא מציינת את הגאולה השלימה אלא היא **שלישית** מתוך חמש. 'והוצאתי' 'והצלתי' התקיימו במצרים במכות; 'ולקחתי' מתקיים במעמד הר סיני, 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש'; 'והבאתי' יתקיים בכניסה לארץ בימי יהושע. **ליל ט"ו הוא אמצע הדרך – וגאלתי**. מהי הגאולה של 'וגאלתי' שהתקיים בלילה זה? עמד על כך רבינו הגדול הנצי"ב – התשובה מצויה בכותרת של מזמור קי"ג – הללו עבדי ד':

בשלמא "הללו עבדי ה'" שאף הוא ענין גאולה, אף על גב שעדיין לא נגאלו ממצרים עד קריעת ים סוף, שהרי כסבורים שישובו לעבדותם, מכל מקום מיד פרעה כבר נגאלו, שהוא גזר "קומו צאו מתוך עמי" (שמות יב,יא), והיתה בזה הכוונה שלא יהיו לעולם בקרב עמו, וכדבר ה' למשה "כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה" (שם יא,א). והיינו דאיתא בירושלמי פרק 'תמיד נשחט' (לז,א), שאמר לישראל – "הללו עבדי ה'" ולא עבדי פרעה.

הנצי"ב מבחין מספר פעמים במהלך פירושו 'העמק דבר' בין השחרור מעבודת פרעה ובין השחרור מעבודת העם המצרי.¹⁴ לדבריו, בליל ט"ו יצאו מעבודת פרעה אך עדיין לא יצאו מעבודת מצרים. מכאן לשון ב"ה שהגיעו רק לחצי גאולה – הם עדיין לא נגאלו ממצרים; 'וחותם בגאולה' מציינ שהלילה נגאלנו גאולה שלימה מעבודת פרעה ומענתה אנחנו עבדי ד'. נצטט במלואו את ירושלמי פסחים ה: ה שהוא מזכיר:

אמר רבי לוי: קשם שניתן כח בקולו שלמשה, כך ניתן כח בקולו שלפרעה, ומה היה אומר, קומו צאו מתוך עמי, לשעבר הייתם עבדי פרעה, מיכן והילך אתם עבדי יי'. באותה שעה היו אומרים: הללו יה הללו עבדי יי, ולא עבדי פרעה.

לדברי הירושלמי, מזמור קי"ג מבטא את המהות של גאולת ליל ט"ו, והוא המזמור היחיד שנאמר בליל יציאת מצרים!¹⁵ אנחנו פותחים את ה'מגיד' ב'עבדים היינו לפרעה במצרים'. במהלך ה'מגיד' אנחנו מתארים מה זה להיות עבד פרעה - פרעה משעבד את עבדיו, מתעלל בהם ומנצל אותם. עתה, עם סיום ה'מגיד', אנחנו חותמים את המהלך במעבר מעבודת פרעה לעבדות ד', ששונה מהותית מעבודת פרעה – הוציאנו מעבודת לחירות.

הרעיון שיציאת מצרים מטרתה עבודת ד' הוא בריח התיכון מראשית הסיפור של שעבוד מצרים ועד סופו. כך בהתגלות בסנה: 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את ה'אלהים על ה'הר הזה' (שמות ג': י"ב). כך בתיאור השליחות בשמות ד': כ"ג, 'ואמר אליך שלח את בני יי עבדיי, ועוד ועוד. יציאת מצרים לא נועדה לשחרר את עם ישראל מעבודת; היא נועדה להפוך אותנו לעבדי ד', כמו שמפורש בויקרא כה:¹⁶

¹⁴ העמק דבר שמות ז, ה, ד"ה וידעו מצרים, ובעוד מקומות.

¹⁵ הרב דוד סילבר עמד בהגדה 'צא ולמד' עמ' עמ' 132-134 על השתקפות ספר שמות כולו במזמור – עבדי ד', נדיבי עמו, מה שמרמז לנדיבי הלב בתרומת המשכן.

(מב) כִּי־עָבַדְתִּי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִמְכְרוּ מִמֶּנֶּה עֶבֶד:
(נה) כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֶבְדִּים הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי
יְיָ אֱלֹהֵיכֶם

כאמור, אף בית הלל מודים שהמזמור העיקרי שראוי להיאמר בסיום ה'מגיד' הוא מזמור קיג – 'הללו עבדי ד', ומזמור קיד נאמר בתורת 'מרק'. זאת משום שהמעבר הזה עמד בסכנה שפרעה יחזור בו וישעבדם כל עוד היכולת בידו. לכן לדעתם נכון לציין כבר עתה גם את המשך היציאה, שהיא השלמת התהליך. ברם, אין בזה בכדי לעמעם שעיקר מה שהתרחש בליל ט"ו אינו 'בצאת ישראל ממצרים' אלא 'הללו עבדי ד'.

ד. אני ולא מלאך - התגלות

מה אירע בלילה זה שהפך אותו לליל המעבר לעבדות ד'? מדוע הוא מכונה 'וגאלתי'? דומה שזה משום שהקב"ה התגלה בלילה זה. כל מכות מצרים נעשו בידי שליח – משה ואהרן. והנה במכת בכורות, הקב"ה מתגלה בכבודו ובעצמו, כפי שאנחנו אומרים בהגדה:

וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם - לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ,
אֲלֹא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבְדּוֹ וּבְעֶצְמוֹ. שְׁנַאֲמַר: וְעַבְדְּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה
הַזֶּה, וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם
אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי ה' וְעַבְדְּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ;
וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי וְלֹא שָׂרָף; וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה
שְׁפָטִים - אֲנִי וְלֹא הַשְּׁלִיחַ; אֲנִי ה' - אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר.

ההתגלות של הקב"ה באותו לילה היתה עם עמו שישבו משפחה משפחה מוכנים לקראתו, באכלם קרבן פסח, נעליהם ברגליהם ומתניהם חגורים. ליל ט"ו הוא ליל מפגש, בו הקב"ה הופיע כגואל במשמעות שהתקשרנו הדדית, ומעתה הוא קרוב שלנו שדואג לנו. ההתגלות הזאת היא קיום ההבטחה של 'וגאלתי' כי בצד זה שגאולה מתפרשת כהגעה לקץ המבוקש היא בעיקר מתפרשת כמסמלת קשר. להיות גואל עניינו להיות קרוב עם אחריות. כך עולה בפסוקים בויקרא כה:

(כה) כִּי יָמוּד אֲחִיד וּמִכָּר מֵאַחֲזָתוֹ וּבֹא גֹאֲלוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָאֵל אֶת מִמְּכָר אָחִיו.

וכך במגילת רות:

(ט) וַיֹּאמֶר מִי אַתָּה וַתֹּאמֶר אֲנִי רֹת אֲנִי וּפְרִשְׁתְּ כִנְפֶךָ עַל אֲמֹתֶךָ כִּי גֹאֵל
אַתָּה.

'וגאלתי' פירושו שנרקם קשר בין הקב"ה ובין עם ישראל. אמנם מאורעות יציאת מצרים אירעו לאבותינו. אולם כל הדורות הם גאולים במובן שעם ישראל לדורותיו מקושר לקב"ה. ליל הסדר הוא לילה של קבלת עול מלכות שמים, חידוש הברית, ליל כלולות. הרעיון הזה משתקף אף בברכת 'ראה בעינינו'. אנחנו מציינים בברכה 'וגאלנו מהרה למען שמך', שפירושו, שמך נקרא עלינו; אנחנו ממשיכים 'כי גואל חזק אתה' – שם ד' נקרא עלינו ואתה הגואל שלנו. נזכיר את הגמרא במגילה יז:

¹⁶ ראה רמב"ן שמות כ, ב ד"ה טעם מבית עבדים.

ומה ראו לומר גאולה בשביעית?

אמר רבא: מתוך **שעתידין ליגאל בשביעית**, לפיכך קבעוה בשביעית.

והאמר מר: ... **בשביעית - מלחמות**, במוצאי שביעית בן דוד בא. –

מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא

ובפירוש רש"י שם:

ואף על גב דהאי גאולה לאו גאולה דגלות היא, אלא **שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד**, דהא ברכת קיבוץ ובנין ירושלים וצמח דוד יש לכל אחת ואחת ברכה לעצמה לבד מגאולה זו, אפילו הכי, **כיון דשם גאולה עלה** - קבעוה בשביעית

ברכת 'ראה בעניינינו' מתארת גאולה באותו מובן של 'וגאלתי' בליל ט"ו והוא 'אתחלתא דגאולה' – קשר הדוק ומתמשך.

ה. עבד ד' מול עבד פרעה

נדייק את ההבדל בין עבדות פרעה לעבדות ד' ונבין למה כניסה לעבדות ד' היא חירות באמצעות השוואה בין שני פרקים בתורה – בראשית מז וויקרא כה, שני פרקים בהם כל האדמות שייכות למלך.

בבראשית מז פרעה מנצל את שנות הרעב כדי לרכוש את כל אדמת מצרים מעבדיו. הוא נותן להם זרעים ומצווה אותם לזרוע ולשלם לו חומש מהיבול; הוא מעביר אותם ממקום למקום כדי להמחיש להם שאינם אדונים לאדמתם.

ויקרא כה מכריז 'כי לי כל הארץ', וזאת משום שהקב"ה ברא את העולם. בשונה מפרעה הוא מחלק נחלות למשפחות, מעניק בכך לעבדיו זהות והשתייכות. הוא תובע מעבדיו בשמיטה לא לזרוע, מכריז שהוא ידאג להם למאכל 'וציויתי את ברכתי לכם'. מי שמכר את אחוזתו, הקב"ה דואג להחזיר אותו לאחוזתו ולמשפחתו.

הנה טבלה משווה:

ויקרא כה	בראשית מז
(כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְתֹּת פִּיִּלֵי הָאָרֶץ פִּיגְרִים וְתוֹשְׁבֵי אֲתָם עַמְדֵי:	(כ) וַיִּקְוּ יוֹסֵף אֶת־פְּלִאדָמֹת מִצְרַיִם לְפָרְעָה פִּימְכָרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שְׂדֵהוּ בִּיחֹק עֲלֵהֶם הֲרַעַב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפָרְעָה:
(ד) וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית שֶׁבֶת שֶׁבֶתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שֶׁבֶת לִיִּי שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר: (ה) אֵת סְפִיחַ קִצְיָרְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת־עֲנָבֶיךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שֶׁבֶתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ: (ו) וְהִיְתָה שֶׁבֶת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֹכְלָהּ לֶךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלֹאֲמַתְּךָ וְלַשְׂכִּירְךָ וְלַתוֹשְׁבֵי הַגְּרִים עִמָּךְ:	(כג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעַם הִן קִנִּיתִי אֲתֶכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אֲדָמַתְכֶם לְפָרְעָה הֵאֱלַכְתֶּם זָרַע וַחֲרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה: (כד) וְהִיְתָה פְתוּבֹאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפָרְעָה וְאַרְבַּע הַיְדֹת יִהְיֶה לְכֶם לְזָרַע הַשָּׂדֶה וְלֹאֲכַלְכֶם וְלַאֲשֵׁר בְּבֵיתְכֶם וְלֹאֲכַל לְטַפְכֶם:
(י) וְקִדְשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְרֹר בְּאָרֶץ כְּלִישְׁבִיָּה יוֹבֵל הוּא תִהְיֶה לְכֶם וּשְׁבַתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תֵּשְׁבוּ:	(כא) וְאֶת־הָעַם הָעֲבִיר אֲתוֹ לְעֲרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קֶצֶהוּ:

אנחנו לומדים בויקרא פרק כה מה המשמעות של להיות עבד ד' – הוא תובע מאיתנו לנהוג כמותו. הקב"ה גאל את בניו מעבדות; הוא תובע מאיתנו לנהוג כמותו, להידמות למידות האלוקיות – להיות גואלים קרובים שמסייעים בידי אה שמך, לא לשעבד לעבדות יהודי אחר. עבד ד' לא מנוצל על ידי אדונו; עבד ד' מקבל זהות, משפחה ואדמה מהקב"ה, מקבל ממנו אחריות שמקרבת אותו לבוראו. זוהי חירות.

1. וחותם בגאולה

נסיים בעיון במחלוקת התנאים אודות מטבע הברכה של ברכת הגאולה. קו חורז בין מחלוקת ב"ש וב"ה ובין מחלוקת רבי טרפון ורבי עקיבא. כשם שב"ש מדייקים לומר רק את מזמור קיג שמבטא במדויק את המהות של ליל ט"ו, כך רבי טרפון מצמצם את הברכה לתיאור המציאות העכשווית בה הוא חי – 'אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִיגְעֵנוּ הַלַּיְלָה הַזֶּה'. רבי עקיבא מאמץ את עמדת היסוד של ב"ה שצריך להרים את הראש למבט רחב, להבין שהאירוע שאני נמצא בו הוא חלק ממהלך גדול לא ליפול ייאוש מתוך ההווה, לייחל לעתיד של גאולה, ולכן הוא מוסיף בה:

כֹּה ה' אֵלֵינוּ וְאֵלֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגְעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרֵים הַבָּאִים לְקִרְאָתְנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּבָנֵינוּ עִרְדָּה וְשָׂשׂוֹן בְּעִבּוֹדְתָךְ. וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים אֲשֶׁר יִגְעֵךְ דָּמָם עַל קִיר מִזְבֵּחֶךָ לְרָצוֹן, וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלָּתְנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה ה', גָּאֵל יִשְׂרָאֵל

עמדה זו של רבי עקיבא משקפת את התגובה שלו למראה הר הבית השמש, המתואר בסוף מסכת מכות:

שוב פעם אחת, היו עולין לירושלים. כִּינֹן שֶׁהִגִּיעוּ לְהַר הַצּוֹפִים, קָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם. כִּינֹן שֶׁהִגִּיעוּ לְהַר הַבַּיִת, רָאוּ שׁוֹעַל שֹׁנֵא שֹׁנֵא מִבֵּית קֹדֶשׁ קֹדֶשׁ שִׁים. הִתְחִילוּ הֵן בּוֹכִין, וְרַבִּי עֲקִיבָא מְצַחֵק. אָמְרוּ לוֹ: "מִפְּנֵי מָה אַתָּה מְצַחֵק?" אָמַר לָהֶם: "מִפְּנֵי מָה אַתֶּם בּוֹכִים?" אָמְרוּ לוֹ: מִקּוֹם שֶׁכְּתוּב בּוֹ: {בַּמִּדְבָר א': ג"א} "וְהִזְרַק הַקָּרֵב יוֹמָת", וְעַכְשָׁיו שׁוֹעֲלִים הֵלְכוּ בּוֹ, וְלֹא נִבְכָּה! אָמַר לָהֶן: לֵךְ אֲנִי מְצַחֵק, דְּכַתִּיב: {ישעיהו ח': ב'} "וְאֶעֱיֶדֶה לִּי עֲדִים נֶאֱמָנִים, אֵת אֹרֶיָה הַכֹּהֵן, וְאֵת זִכְרֶיָה בֶן יִבְרָכְיָהוּ." וְכִי מָה עָנְנוּ אֹרֶיָה אֶצֶל זִכְרֶיָה? אֹרֶיָה בְּמִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן, וְזִכְרֶיָה בְּמִקְדָּשׁ שֵׁנִי! אֵלָּא תֵּלָה הַכְּתוּב נְבוֹאָתוֹ שֶׁל זִכְרֶיָה בְּנְבוֹאָתוֹ שֶׁל אֹרֶיָה. בְּאֹרֶיָה פְּתוּב: {מיכה ג': י"ב} "לָכֵן בְּגִלְלַכֶם צִיּוֹן שָׁדָה תִּחְרַשׁ [וְגו']". בְּזִכְרֶיָה פְּתוּב: {זכריה ח': ד'} "עוֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחוּבוֹת יְרוּשָׁלַם". עַד שֶׁלֹּא נִתְקַיְמָה נְבוֹאָתוֹ שֶׁל אֹרֶיָה, הִיִּיתִי מוֹתִירָא שֶׁלֹּא תִתְקַיֵּם נְבוֹאָתוֹ שֶׁל זִכְרֶיָה, עַכְשָׁיו שֶׁנִּתְקַיְמָה נְבוֹאָתוֹ שֶׁל אֹרֶיָה, בְּדוּעַ שֶׁנְבוֹאָתוֹ שֶׁל זִכְרֶיָה מִתְקַיְמָת." בְּלָשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ לוֹ: "עֲקִיבָא, נִיחַמְתָּנוּ! עֲקִיבָא נִיחַמְתָּנוּ!"

2. גאולים אומרים שירה

ליל הסדר איננו 'מסיבת סיום' של כל הצרות שלנו אלא מעמד קבלת עול מלכות שמים. בו אנחנו מציינים את הקרבה והקשר בין הקב"ה ובין עם ישראל.

גאולים אומרים שירה, כי הבסיס לזכות לומר שירה היא היותנו עבדי ד', כי עיקר השירה היא הכרזה על הקשר. עיקר תוכנו של ההלל הוא הארת הקשר בין עם ישראל ובין הקב"ה, שזורים בו הודאה ובקשה יחד:

(א) לֹא לָנוּ ייִי לְאֵלֵינוּ כִּי־לְשִׁמּוֹךְ תָּנוּ כְּבוֹד עַל־חֲסִדֶיךָ עַל־אֲמִתֶּךָ:

(ב) לָמָּה יִאֲמְרוּ הַגּוֹיִם אֵי־הָיָא אֱלֹהֵיהֶם:

(ג) וְאֵלֵהֵינוּ בְּשִׁמְיֵים כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה:

....

(ט) יִשְׂרָאֵל בְּטַח בִּי ייִי עֲזָרְךָ וּמִגִּנֶּם הוּא

ייִי זָכַרְנוּ יְבָרְךָ יְבָרְךָ אֶת־גִּבּוֹרֶיךָ יְבָרְךָ אֶת־גִּבּוֹרֶיךָ אֶת־גִּבּוֹרֶיךָ אֶת־גִּבּוֹרֶיךָ:

וְאֶנְחַנּוּלָּהּ בְּבָרְךָ לָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

הוֹדוּ לִי ייִי כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

אֲנָּה ייִי הוֹשִׁיעָה נָּה אֲנָּה ייִי הַצְּלִיחָה נָּה:

אֶל־לִי אֶתָּה וְאוֹדֶךָ אֱלֹהֵי אֲרוֹמָמְךָ:

(כט) הוֹדוּ לִי ייִי כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

ח. פסח תשפ"ד

במהלך הדרשה הוזכר שליל ט"ו הוא 'אתחלתא דגאולה', כינוי שאנחנו מתארים באמצעותו את התקופה בה אנחנו חיים, כינוי המתאר את תקומת מדינת ישראל. התרגלנו לחגוג את חג הפסח מתוך חירות, מתוך עוצמה, גאולה וכוח.

ייתכן וסברנו שאנחנו בכוס רביעית או חמישית של גאולה. והנה באה המלחמה שפרצה בשמחת תורה והיפכה עלינו את עולמנו. מתברר שטעינו, נסוגנו אחור לאחת מהכוסות הקודמות בסדר ההגדה. אנחנו מבינים שעוד דרך ארוכה לפנינו של מאבק על זכות קיומו של העם היהודי בארץ ישראל.

אני מקווה שהתובנה המרכזית של דרשה זו, שליל הסדר הוא כוס שלישית של 'וגאלתי' תיתן לרבים מאתנו את הכוח להסב לשולחן הסדר בשנה זו.

אנחנו מצולקים, כואבים ודואבים.

רבים שואלים איך נסב לשולחן הסדר כשאחים ואחיות שלנו נמקים במנהרות החמאס, נתונים לשעבוד, אוכלים לחם עוני ומרורים.

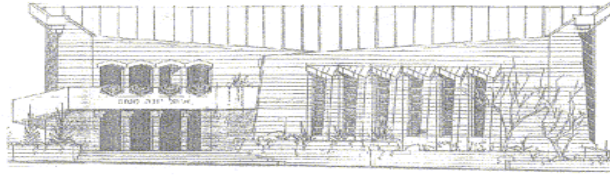
להם אושיט יד ואומר – אנחנו לא עורכים בליל הסדר מסיבת ניצחון. ליל הסדר הוא ליל 'וגאלתי', ובלילה זה אנחנו מקבלים על עצמנו להיות **גואלים** קרובים לאחים שלנו.

יחד עם האבל והכאב של החודשים האחרונים, ראינו איך עם ישראל הוא עם שכלביא יקום. חוינו גילויים מדהימים של מסירות נפש, של ערבות הדדית, של קישור עמוק של העם לבסיס של כל הוויתנו כיהודים, הקריאה 'שמע ישראל ד' אלוקינו ד' אחד'.

ראינו בחודשים האחרונים כיצד חיילים רבים שמים את הסיפור הגדול של העם היהודי מעל טובת עצמם, מבינים שאנחנו חלק מנצח, מוכנים למסור את נפשם למעם נצח ישראל.

ליל הסדר הוא לילה בו אנחנו מספרים את הסיפור של עם הנצח – עם עתיק שרבים מבקשים לכולותו, והוא עם קדוש של גואלים שיש להם ברית עם הקב"ה שמשגיח עלינו. **דווקא** בעת הזאת, חובה להסב לשולחן הסדר ולספר את הסיפור של העם שלנו.

מסירות הנפש של החיילים שלנו היא גאולה. החיילים ששוכבים בליל סדר זה על הגבולות, בהם בני האהוב יוסף דוב, הם גואלים.
נתפלל לשלומם של חיילי צה"ל; נתפלל לשיקום של הפצועים; נתפלל לריפוי שבורי הלב; נתפלל לשובם בשלום של החטופים מעזה.
בקשה אחרונה – קרבן פסח הוא זבח משפחה של משפחות רבות ויש לו מעמד של קרבן ציבור. הבה נקבל על עצמנו בפסח זה לפעול למען שילוב ידיים בין כל חלקי העם, להסתכל בעין טובה אחד על השני.

'וחותם בגאולה'

הרב מאיר ליכטנשטיין, דרשת שבת הגדול תשפ"ד, אוהל יונה מנחם

א. לפיכך אנו חייבים להודות

משנה פסחים פרק י' כתב יד קויפמן	הגדה של פסח
<p>(ה) [ה] רבן גמליא' אוי: כל שלא אמי שלוש דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה ומרורים. פסח, על שם שפסח המקום על פתי אבותינו במצרים. מרורים, על שם שמררו המצרים את בני אבותינו במצ'.</p> <p>מצה, על שם שניגאלו.</p> <p>לפיכך אנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, לגדל למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הנסים האלו, והוציאנו מעבדות לחירות.</p> <p>ונאמר לפניו הללויה.</p> <p>(ו) [ו] עד איכן הוא אוי? בית שמי אומרים: עד "אם הבנים שמחה", ובית הלל, עד "חלמיש למעינינו מים".</p> <p>וחותם בגאולה.</p> <p>[ז] ר' טרפון אוי: "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצ', והגיענו הלילה הזה", ואינו חותם.</p> <p>ר' עקיבה אוי: "כן יי א-להינו וא-להי אבותינו, יגיענו לרגלים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עולם, לאוכל מן הפסחים ומן הזבחים אשר יגיע דמם על קיר מזבח לרצון,</p> <p>ונודה לך על גאולתינו. ברוך אתה יי, גואל ישראל".</p> <p>(ח) [ח] מזוג לו כוס שלישי, וברך על מזונו.</p> <p>רביעי, גומר את ההלל, ואומ' עליו ברפת השיר.</p>	<p>רבן גמליאל הנה אומר: כל שלא אמר שלוש דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה, ומרור. פסח זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להמייץ עד שנגלה עליהם מלך המלכים, הקדוש ברוך הוא, וגאלם, שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים ענת מצות, כי לא המץ... מרור זה שאנו אוכלים, על שום מה? ...</p> <p>בכל דור ודור חוב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.</p> <p>לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמכם, שנאמר: ואתנו הוציא משם, למען הביא אתנו, לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו.</p> <p>לפיכך אנחנו חובים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו:</p> <p>הוציאנו מעבדות לחרות מגוון לשמחה, ומאכל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו שירה חדשה: הללויה.</p> <p>ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו ללילה הזה לאכל בו מצה ומרור.</p> <p>כן ה' א-להינו וא-להי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך. ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבח לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. ברוך אתה ה', גאל ישראל.</p>

ב. איזה חלק של ההלל אומרים בסוף 'מגיד'?

משנה פסחים י:ו

(ו) [ו] עד איכן הוא או? בית שמי אומרים: עד "אם הבנים שמחה", ובית הלל, עד "חלמיש למעינינו מים". **וחותם בגאולה.**

תוספתא פסחים י:ט

5

עד היכן הוא אומ', בית שמי או? עד אם הבנים שמחה [כ"ל – ואינו חותם]. ובית הלל אומ' עד חלמיש למעינינו מים, **וחותם בגאולה.**

אמרו בית שמי לבית הלל וכי כבר יצאו **שמזכירין יציאת מצרים,**

אמרו להם בית הלל אפילו הוא ממתין עד קרות הגבר הרי אילו **לא יצאו עד שש שעות ביום,** היאך אומר את **הגאולה** ועדין לא נגאלו.

10

תוספתא פסחים י:ח

בני העיר שאין להן מי שיקרא את ההלל, הולכין לבית הכנסת וקורין **פרק ראשון**, והולכין ואוכלין ושותין, וחוזרין ובאין **וגומרין** את כולו, ואם אי אפשר להן, גומרין את כולו.

ירושלמי פסחים י:הג

(ג) אָמְרוּ לְהֵן בֵּית שְׁמִי: וְכִי יֵצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם שֶׁהוּא מְזַכֵּיר יִצְיַאת מִצְרַיִם?

15

אָמְרוּ לְהֵן בֵּית הַלֵּל: אִילוּ מִמְתִּין עַד קְרוֹת הַגִּבֹּר אֲדִיין לֹא הִגִּיעוּ לְחֻצֵי גְאוּלָּה. הִיאֵךְ מְזַכֵּירין גְאוּלָּה וְאֲדִיין לֹא נִגְאָלוּ, וְהִלָּא לֹא יֵצְאוּ אֶלָּא בְחֻצֵי הַיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' אֶלָּא מִכִּינּוֹן שֶׁהִתְחִיל בְּמִצְוַה אֲוִמְרִים לוֹ: מֶרֶק.

אמרי שפר

ופלוגו בית שמאי ובית הלל - בית שמאי סברי דמפסיקין ב"אם הבנים שמחה", ובית הלל סברי דמפסיקין ב"חלמיש למעינו מים" (פסחים קטז,ב).

ואיתא בירושלמי (ע,ב)52: "אמרו להם בית שמאי, וכי יצאו ישראל ממצרים שהוא מזכיר יציאת מצרים?" פירוש, בשלמא "הללו עבדי ה'" שאף הוא ענין גאולה53, אף על גב שעדיין לא נגאלו ממצרים עד קריעת ים סוף, שהרי כסבורים54 שישובו לעבודתם55, מכל מקום מיד פרעה כבר נגאלו, שהוא גזר "קומו צאו מתוך עמי" (שמות יב,א), והיתה בזה הכוונה שלא יהיו לעולם בקרב עמו56, וכדבר ה' למשה "כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה" (שם יא,א)57. והיינו דאיתא בירושלמי פרק 'תמיד נשחט' (לז,א), שאמר לישראל - "הללו עבדי ה'" ולא עבדי פרעה58. אבל יציאת מצרים הרי לא היתה עדיין, משום הכי אין ראוי לומר "בצאת ישראל ממצרים" אלא לאחר אכילת מצה59. ואף על גב שגם ההלל60 נאמר בזמן אכילת

פסח ומצה ולא אחר כך, כמבואר בשולחן-ערוך (תעו,א)61, ולא כ'קרבן העדה' (על הירושלמי שם) - עיין שם62, מכל מקום הרי זה ככל הלל שנאמר בכל יום שאומרים הלל, כך חייב לומר את כל ההלל בלילה שמחוייב באכילת מצה63. זהו דעת בית שמאי.

"אמרו" להם בית הלל, אילו65 ממתין עד קרות הגבר עדיין לא הגיעו66 לחצי גאולה - היאך מזכירין גאולה ועדיין לא נגאלו?" פירוש, הלא גם הגאולה שהיא "הללו עבדי ה'"67 לא היתה בזמן אכילת פסח ומצה שהרי העיקר היה תלוי בדעת המדינה68, וכפי שהיה באמת לבסוף - "ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם" (שמות יד,ה)69? "והלא"64 לא יצאו אל בחצי היום - שנאמר (שם יב,גא) "ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל וגו'"70? היא קושיא שניה, דמאי אהני שאומרים70 אחר אכילת מצה והלא גם אז לא יצאו71? "אלא"64 מכיון שהתחיל במצוה72 אומרים לו מרק73? - ואין נפקא מינה בזה74.

ירושלמי פסחים י"ד:ב'

פתיב: בפְרוֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עִם בְּרַכּוֹ י"י. הִתְנַדְּבוּ רְאִשֵׁי עָם, כְּשֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לְכֶם נִסִּים יְהוּא אֹמְרִין שִׁירָה. הִתִּיבּוּן. הֲרֵי גְאוּלַּת מְצָרִים? שְׁנֵינָא הִיא, שְׁהִיא תַחֲלִילַת גְּאוּלַּתָּן.

25

פני משה פסחים י"ד:ב'

התיבון הרי גאולת מצרים - שלא מצינו בכתוב שאמרו שירה בצאתם ממצרים: שנייא היא - יציאת מצרים שהיא תחלת גאולתן וכלומר דאכתי לא הוה אלא אתחלתא דגאולה שלא נגאלו לגמרי עד ששקעו המצרים בים...

רמב"ן שמות - הקדמות:א'

30

... ונתחיד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש ובגאולה ממנו... והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים, אף על פי שיצאו מבית עבדים, עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם, נבוכים במדבר. וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלות אבותם, שהיה סוד א-לוה עלי אהליהם, והם הם המרכבה, ואז נחשבו גאולים. ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד י"י מלא אותו תמיד.

35

שמות ו'

(ו) לָכֵן אָמַר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי י"י וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵיכֶם וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּלָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים: (ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים

40 וַיִּדְעוּתְּכֶם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סַבְלוֹת מִצְרַיִם: (ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יָדַי לְתַת אֶתְּהָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנִתַּתִּי אֹתָהּ לָכֶם מִוְרֶשֶׁה אֲנִי יְיָ:

מגילה יד, א

רבא אמר: בשלמא התם הללו עבדי ה' - ולא עבדי פרעה, אלא הכא - הללו עבדי ה' ולא עבדי
אחשורוש? אכתי עבדי אחשורוש אנן.

45 ירושלמי פסחים ה'ה'ב'

אמר רבי לוי: כָּשֶׁם שֶׁנִּיתְּנוּ כַּח בְּקוּלוֹ שְׁלֹמֶשֶׁה, כִּד נִיתְּנוּ כַּח בְּקוּלוֹ שְׁלֹפְרָעָה, (וְהָיָה קוּלוֹ מְהֵלֵךְ בְּכָל
אָרֶץ מִצְרַיִם מְהֵלֵךְ אַרְבָּעִים יוֹם). וּמָה הָיָה אוֹמֵר, קוּמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי, לְשַׁעֲבֵר הַיִּיתֶם עַבְדֵי
פְרָעָה, מִיכֵן וְהִילָךְ אַתֶּם עַבְדֵי יְיָ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הָיוּ אוֹמְרִים: הֲלָלוּ יְהוָה הֲלָלוּ עַבְדֵי יְיָ, וְלֹא עַבְדֵי
פְרָעָה.

50 שמות ג'י"ב

וְלֹא־מֵרַם כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לִּךָ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֶךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים
לְהִים עַל הַהָר הַזֶּה:

שמות ד'כ"ג

וְאָמַר אֱלֹהֵיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי וְתִמְאֵן לְשַׁלְּחוֹ הַנֶּה אֲנֹכִי הֲרַג אֶת בְּנֶךָ בְּכַדְךָ.

55 רמב"ן שמות כ'ב'

טעם מבית עבדים – שהיו עומדים במצרים בבית העבדים, שבוים לפרעה, ואמר להם זה שהם
חייבים שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים, שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם
מעבדות מצרים, כטעם: כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים

הגדה של פסח

60 וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם - לא על ידי מלאך, ולא על ידי שָׂרֵף, ולא על ידי שְׁלִיחַ, אֶל־אֵל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
בְּכַבְדּוֹ וּבְעֶצְמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַבְרַתִּי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה, וְהַפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאָרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם
וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי ה'. וְעַבְרַתִּי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא
מֵאֲדָם; וְהַפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאָרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי וְלֹא שָׂרֵף; וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים - אֲנִי וְלֹא
הַשְּׁלִיחַ; אֲנִי ה' - אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר.

65 ד. גאולה

ויקרא כ"ה:כ"ה

(כה) כִּי גְמוּךְ אַחִיד וּמְכַר מֵאַחֲזָתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָאַל אֶת מִמְכָּר אַחִיו.

רות ג'ט'

(ט) וַיֹּאמֶר מִי אַתָּה וַתֹּאמֶר אֲנֹכִי רות אֲמִתְךָ וּפְרִשְׁתְּ כַּנָּפֶךָ עַל אֲמִתְךָ כִּי גֹאַל אַתָּה.

70 תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יז עמוד ב

ומה ראו לומר גאולה בשביעית? - אמר רבא: מתוך שעתידין ליגאל בשביעית, לפיכך קבעוה
בשביעית. והאמר מר: ... בשביעית - מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. - מלחמה נמי
אתחלתא דגאולה היא

ואף על גב דהאי גאולה לאו גאולה דגלות היא, אלא שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד, דהא ברכת קיבוץ ובנין ירושלים וצמח דוד יש לכל אחת ואחת ברכה לעצמה לבד מגאולה זו, אפילו הכי, כיון דשם גאולה עלה - קבעוה בשביעית

ויקרא כה	בראשית מז
(כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְתָּת פִּי־לֵי הָאָרֶץ פִּי־גֵרִים וְתוֹשְׁבֵי אֲתֶם עִמָּדִי:	(כ) וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲדָמַת מִצְרַיִם לְפָרְעָה פִּי־מֶכְרָו מִצְרַיִם אִישׁ שְׂדֵהוּ פִּי־תֹקַע עֲלֵהֶם הָרַעַב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפָרְעָה:
(ד) וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שַׁבַּת לִיִּי שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר: (ה) אֵת סִפִּיחַ קִצְרֶךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת־עֲנָבֶיךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבְּתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ: (ו) וְהִיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֲכֹלָהּ לֶחֶם וְלַעֲבָדָי וְלֹאֲמַתְךָ וְלַשְׂכִּירֶךָ וְלַתּוֹשְׁבֵי הָגֵרִים עִמָּךְ:	(כג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעַם הֵן קָנִיתִי אֲתֶכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אֲדָמַתְכֶם לְפָרְעָה הַאֲלֵכֶם זֶרַע וְזִרְעֹתֶם אֶת־הָאֲדָמָה: (כד) וְהִיְהִי בְּתוֹבֹאת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפָרְעָה וְאַרְבַּע הַיְדֹת יִהְיֶה לְכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וְלֹאֲכַלְכֶם וְלֹאֲשֹׁר בְּבִתְיֶכֶם וְלֹאֲכַל לְטַפְּכֶם:
(ו) וְקִדְשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְּרֹר בְּאָרֶץ כְּלִישְׁבִּיָּהּ יוֹבֵל הוּא תִהְיֶה לְכֶם וּשְׁבַתֶם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשׁוּבוּ:	(כא) וְאֶת־הָעַם הָעֵבְרִי אֲתוֹ לְעֲבָדִים מִקְצָה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קֶצֶהוּ:

רמב"ם עבדים ט"ח:

(ח) מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך. ואף על פי שהדין כך, מדת חסידות ודרכי החכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק, ולא יכביד עולו על עבדו, ולא יצר לו, ויאכילו וישקהו מכל מאכלו ומכל משקהו: חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים על סעודת עצמן. הרי הוא אומר "כעניי עבדים אל יד אדוניהם, כעניי שפחה אל יד גברתה" (תהלים קכ"ג:ב):

וכן לא יבזהו לא ביד ולא בדברים, לעבדות מסרן הכתוב, לא לבושה. ולא ירבה עליו צעקה וכעס, אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו, וכן מפורש בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהן "אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי וכו' הלא בבטן עושני עשהו ויכונונו ברחם אחד" (איוב ל"א:י"ג-ט"ו):

ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בגויים הערלים, אבל זרעו של אברהם אבינו, והם ישראל שהשפיע הקדוש ברוך הוא להם טובת התורה וציום בחוקים ומשפטים צדיקים, רחמנין הם על הכל. וכן במידותיו של הקדוש ברוך הוא שציונו להידמות בהן הוא אומר "ורחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמ"ה:ט). וכל המרחם מרחמין עליו, שנאמר "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך"